

TAŠI DAGNEWA

ZÁKLADY GRAMATIKY
MODERNÍ HOVOROVÉ
TIBETŠTINY

Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum
Praha 2005

pak panu Lozang Döndánovi, vědeckému pracovníku Knihovny tibetských prací a archivů v oboru tibetského jazyka, za revizi celé tibetské části a slečně Kate Roddickové z Velké Británie, která se v současnosti zabývá výzkumem tibetské medicíny, za revizi anglické části této knihy.

TAŠI DAGNEWA

1.

Úvod do tibetské abecedy

བོད་ཡིག་ཀ་ཀའི་ངོ་ཟློང།

Tibetská abeceda se skládá ze třiceti souhlásek. Tibetsky se nazývají གསལ་བྱེད་ [sal-čhe] nebo ཀ་ལི་ [ka-li]. Těchto třicet souhlásek je rozděleno do osmi skupin. Každou skupinu tvoří čtyři souhlásky, s výjimkou poslední, která má dvě souhlásky. Každá souhláska se vyslovuje automaticky s připojením samohlásky „a“, která se neoznačuje písemně.

Třicet souhlásek v české transliteraci^{*)}

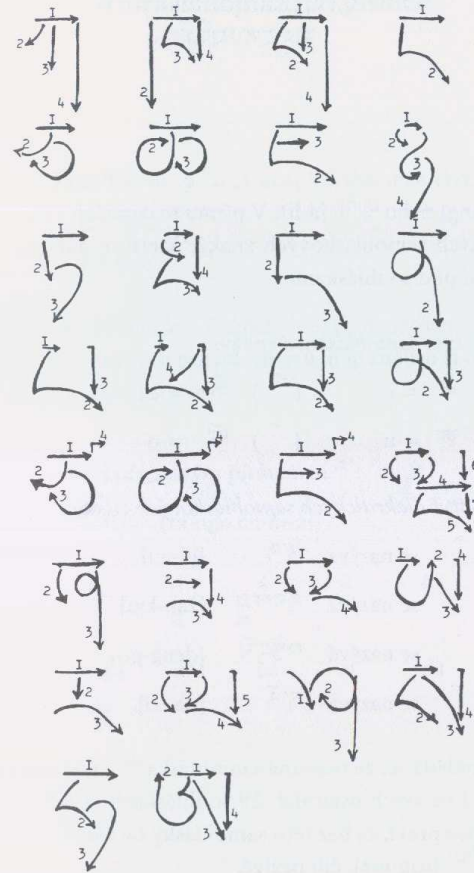
ཀ་	ཁ་	ག་	ང་	ཅ་	ཆ་	ཇ་	ཉ་
KA	KHA	GA	NGA	ČA	ČHA	DŽA	ŇA
ཏ་	ཐ་	ད་	ན་	པ་	ཕ་	བ་	མ་
TA	THA	DA	NA	PA	PHA	BA	MA
ཙ་	ཚ་	ལ་	ཡ་	ཞ་	ཟ་	འ་	ལ་
CA	CCHA	DZA	WA	ŽA	ZA	'A	JA
ར་	ལ་	ཤ་	ས་	ཧ་	ཨ་		
RA	LA	ŠA	SA	HA	A		

^{*)} Zde uvádíme obecně přijatou českou transliteraci, vypracovanou dr. J. Kolmašem, kterou používá ve svých četných publikacích, např. *Dějiny Tibetu*, Cipön Wangčhug Dedän Žagabpa, Praha 2000, str. 388–390.

Třicet souhlásek v anglické transliteraci Wylie

ཀ།	ཁ།	ག།	ང།	ཅ།	ཆ།	ཇ།	ཉ།
KA	KHA	GA	NGA	CA	CHA	JA	NYA
ཏ།	ཐ།	ད།	ན།	པ།	ཕ།	བ།	མ།
TA	THA	DA	NA	PA	PHA	BA	MA
ཙ།	ཛ།	ཇ།	ཡ།	ཞ།	ཟ།	འ།	ལ།
TSA	TSHA	DZA	WA	ZHA	ZA	'A	YA
ར།	ལ།	ཤ།	ས།	ཧ།	ཨ།		
RA	LA	SHA	SA	HA	A		

Způsob psaní třiceti souhlásek v písmu U-čän

2.

Čtyři samohlásky

དབྱངས་བཞི།

Tyto čtyři samohlásky jsou *i*, *u*, *e*, *o*. Tibetky se nazývají དབྱངས་ [jang] nebo ལྷ་ལི་ [á-li]. V písmu se označují s pomocí čtyř diakritických samohláskových znaků, které se nadepisují nebo podepisují pod souhláskami.

Jsou to tyto samohláskové znaky:

(^ˆ) ཨི = i (^ˆ) ཨེ = e

(_˘) ཨུ = u (_˘) ཨོ = o

Názvy čtyř diakritických samohláskových znaků:

znak ^ˆ se nazývá གི་གུ་ [gi-gu]

znak _˘ se nazývá ཞམ་ཀྱུ་ [žab-kju]

znak ^ˆ se nazývá འགྲང་པོ་ [deng-po]

znak _˘ se nazývá ར་རོ་ [na-ro].

Předpokládá se, že nepsaná samohlásky ཨ་ [a] je automaticky přítomna i ve všech ostatních 29 souhláskách. Tibetská gramatická tradice praví, že bez této samohlásky by všechny souhlásky byly སོག་མེད་ [sog-me], čili neživé.

3.

Tři druhy nadepsaných písmen

མགོ་ཙན་གསུམ།

1. ར་མགོ་ [ra-ngo] ར
2. ལ་མགོ་ [la-ngo] ལ
3. ས་མགོ་ [sa-ngo] ས

Poznámka překladatele: V tibetštině se nadepsaná písmena nevyslovují, ale v určitých případech ovlivňují znělost či neznělost základní slabiky nebo její tón.

12 souhlásek s nadepsaným písmenem ར་:

ར་མགོ་བཅུ་གཉིས་ཅི། [ra-ngo ču-ñi-ni]

ཀ་	ག་	ང་	ཅ་	ཉ་	ཏ་	ཐ་	ཋ་
བ་	མ་	ཙ་	ཏ་				
ka	ga	nga	dža	ña	ta	da	na
ba	ma	ca	dza				

10 souhlásek s nadepsaným písmenem ལ་:

ལ་མགོ་བརྒྱ་ནི། [la-ngo ču-ni]

ཀ་	ཁ་	ག་	ཅ་	ཇ་	ཉ་	ད་	པ་
མ་	ལ་						
ka	ga	nga	ča	dža	ta	da	pa
ba	lha						

Výjimku tvoří ལ་, které se vyslovuje jako [lha].

11 souhlásek s nadepsaným písmenem ས་:

ས་མགོ་བརྒྱ་གཅིག། [sa-ngo ču-čig]

ཀ་	ཁ་	ག་	ཅ་	ཇ་	ཉ་	ད་	པ་
མ་	ལ་	ཤ་					
ka	ga	nga	ña	ta	da	na	pa
ba	ma	ca					

4.

Čtyři druhy podepsaných písmen

འདྲ་གསུམ་ཅན་བཞི།

1. ཡ་བདག་སྐྱོ། [ja-tag] རྒྱ་
2. ར་བདག་སྐྱོ། [ra-tag] རྒྱ་
3. ལ་བདག་སྐྱོ། [la-tag] རྒྱ་
4. ལྷ་སུ་རྩ་། [wa-sur] རྒྱ་

Poznámka překladatele: V tibetštině některá podepsaná písmena v kombinaci s příslušnou základní slabikou působí četné změny v její výslovnosti.

8 souhlásek s podepsaným písmenem ཡ་:

ཡ་བདག་སྐྱོ་བརྒྱ་ནི། [ja-tag gjä-ni]

ཀྱ་	ཁྱ་	གྱ་	ཅྱ་	ཇྱ་	ཉྱ་	དྱ་	པྱ་
kja	khja	gja	ča	čha	dža (čha)	ña	hja

Poznámka překladatele:

ཀྱ་ ཁྱ་ གྱ་ se vyslovují přibližně jako české [ta, th'a, da]
ཅྱ་ ཇྱ་ ཉྱ་ པྱ་ se vyslovují jako ཅ་ ཇ་ ཉ་ པ་, tedy [ča, čha, dža (čha) a ña].

13 souhlásek s podepsaným písmenem ར་:

ར་བཏགས་བཅུ་གསུམ་ནི། [ra-tag ču-sum-ni]

ཀ་	ཁ་	ག་	ང་	ཅ་	ཆ་	ཇ་	ཉ་
མ་	མ་	མ་	མ་	མ་	མ་	མ་	མ་
ṭa	ṭha	da	ṭa	ṭha	ḍa	na	ṭa
ṭha	ḍa	ma	sa	ša			

Poznámka překladatele:

Výjimku tvoří ར་, které se vyslovuje jako [ša], avšak v textech se vyskytuje poměrně málo, ར་ se vyslovuje jako [sa].

ཀ་ ར་ མ་ = ṭa, se vyslovují přibližně jako zvuk mezi [tra] a [třa], v odborných pracích používáme písmeno t, psané s tečkou pod ním, tedy [ṭa].

ཁ་ མ་ མ་ = ṭha, se vyslovují přibližně jako zvuk mezi [thra] a [thřa], v odborných pracích používáme písmeno th, psané s tečkou pod ním, tedy [ṭha].

ག་ ར་ མ་ = ḍa, se vyslovují přibližně jako zvuk mezi [dra] a [dřa], v odborných pracích používáme písmeno d, psané s tečkou pod ním, tedy [ḍa].

6 souhlásek s podepsaným písmenem ལ་:

ལ་བཏགས་དུག་ནི། [la-tag dug-ni]

ལ་	ལ་	ལ་	ལ་	ལ་	ལ་
la	la	la	la	la	da

Poznámka překladatele: Podepsané ལ་ jakoby „zatlačuje“ výslovnost základní slabiky, všude vyslovujeme [la], výjimku tvoří ལ་, které se vyslovuje jako [da].

13 souhlásek s podepsaným písmenem ལ་:

ལ་སུར་བཅུ་གསུམ་ནི། [wa-sur ču-sum-ni]

ཀ་	ཁ་	ག་	ང་	ཅ་	ཆ་	ཇ་	ཉ་
མ་	མ་	མ་	མ་	མ་			
ka	kha	ga	ña	da	ca	ccha	ža
za	ra	la	ša	ha			

Poznámka překladatele: Podepsané ལ་ nemá na výslovnost základní slabiky vliv, např. ལ་ se vyslovuje [ha].

5.

Tibetizovaná sanskrtská písmena

ལོག་ཡིག་རྒྱུ་གྱི་ཡི་གེ་ལག་ཁག་།

Šest obrácených písmen:

ལོག་ཡིག་རྒྱུ་གྱི་ཡི་གེ་ལག་ཁག་། [log-jig dug]

ཌ་	ཐ་	ཎ་	ཏ་	ཐ་	ཀ་
ḍa	ṭha	ṇa	ṭa	ka	kja

Pět silných neboli aspirovaných souhlásek:

མ་གྲུབ་པོ་ལྔ་། [thug-po nga]

མ་	ཏ་	ཐ་	ཎ་	ཏ་
gha	dha	bha	dzha	ḍha

6.

Pět předpon

ཇི་ཅི་འདྲུག་ལྔ་།

ག་	ད་	བ་	མ་	འ་
ga	da	ba	ma	'a

Poznámka překladatele: V tibetštině existuje pět předpon ve slovech, které se nevyslovují, někdy však ovlivňují výslovnost následujících souhlásek.

Příklady:

- གཏེ་གཡག་འདྲི་གཡག་རེད། [jag] jak
[di jag re] To je jak.
- དྲུག་ར་པོ་གཡག་འདྲི་དྲུག་ར་པོ་རེད། [kar-po] bílý
[jag-di kar-po re] Tento jak je bílý.
- བཟོ་ངེ་བག་ལེབ་བཟོ་གི་ཡོད། [zo] vyrábět
[nga bag-leb zo-gi-jö] (Já) pečů chléb.